 <https://doi.org/10.30563/turklad.1279613>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 08.04.2023
Kabul Tarihi / Accepted date	: 27.10.2023
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2023

Atıf / Citation

Yoqubov, I. (2023). Meşreb Divânında Kullanılan Hâl Eklerinin Özellikleri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 7. Cilt, 2. Sayı, 493-500.

MEŞREB DIVÂNINDA KULLANILAN HÂL EKLERİNİN ÖZELLİKLERİ
Characteristics of case suffixes used in Meşreb's divan
İXTİYOR YOQUBOV¹

Öz

Çağatay Türkçesi 15. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına kadar Orta Asya'da yaşayan Türkler tarafından kullanılan yazı dilinin adıdır. Bu yazı dili bugün Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Rahim Baba Meşreb Çağatay Türkçesinin son döneminde yaşamış bir şairdir. Yaşam tarzı, dünyaya bakış açısı, farklı üslubuyla yaşadığı dönemdeki diğer şairlerden ayrılan Meşreb özellikle Türkistan sahasındaki en önemli şahsiyetlerden biridir. Şairin eserleri toplum belleğinde yer alan şiirleri yalnızca Türkistan'da değil Türk edebiyatının hâkim olduğu bütün bölgelerde tanınması gerekmektedir.

Meşreb o dönemin hikmet dolu şiirleriyle, önemli görüşleriyle ve tasavvufi bilgileriyle şöhret kazanmasına rağmen, ne yazık ki günümüzde pek fazla tanınmamaktadır. Bu makalede Rahim Baba Meşreb'in yeni bulunmuş Divân'ındaki (Semerkant Nüshası) hâl eklerinin kullanım özelliklerini aydınlatmak ve bu nüshayı tanıtmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Meşreb Divânı, Hâl Ekleri

Abstract

Chagatay Turkic is the name of the written language used by Turks living in Central Asia from the beginning of the 15th to the early of 20th century. This written language continues its existence today as Uzbek Turkic and New Uyghur Turkic. Rahim Bobo Mashrab was a Kalandar poet who lived in postclassical period of Chagatay Turkic. The poet who was different from other poets in his era with his worldview, extraordinary life style and different character was a renowned person especially in Turkistan. Mashrab with his books and poems that are never forgotten is a significant poet who must be known not only in Turkistan, but also in all areas of Turkic-Islamic literature.

¹ Doktora Öğrencisi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Muğla/Türkiye
El-mek: ixtioryoqubov08@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7914-725X>

Although Meşreb gained fame with his wise poems, important views and mystical knowledge of that period, unfortunately, he is not known much today. In this article, it is aimed to elucidate the usage features of case suffixes in Rahim Baba Meşreb's newly discovered Divan (Samarkand Copy) and to introduce this copy.

Keywords: Chagatai Turkic, Meşreb's Poem, Case Suffixes

1. Giriş

Çağatay Türkçesiyle yazılmış pek çok eser genel olarak incelenmiş ve büyük ölçüde ortaya konmuştur. Ancak son dönem Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlerin çok az incelendiği görülmektedir. Bir dilin gramer yapısını anlamak için onun diğer dillerden ayıran gramer ölçütlerini iyi anlamak gerekir. Bu sebeple dünya dillerinin birçoğunda hâl kavramı bulunmakla birlikte, bunların sayısı, şekli ve işlevselliği farklıdır. Örneğin Eski Yunancada beş, Latince de altı hâl varken bunların asıl kaynağı olan Hint-Avrupa ana dilinde sekiz hâl bulunmaktadır.

Çağdaş Türk lehçelerindeki hâl ekleri de farklıdır. Günümüz Özbek Türkçesinde altı hâl eki varken Yeni Uygur Türkçesinde dokuz hâl ekinin var olduğu bilinmektedir. Prof. Dr. Ahmet Buran, Fransızca ve Farsça gibi hâl kategorisi bulunmayan dillerde bu eklerin işlevini, bazı ön ekler ve kelimelerin değişik dizilişleriyle meydana gelen gramer şekillerinin karşıladığını belirtir (Buran, 1996: 12).

Çağdaş Türk lehçelerinin dili ve edebiyatını daha iyi anlamak isteyen Türkologlar öncelikle Harezmi sonra Çağatay Türkçesinin yayılım alanlarını ve gelişim dönemlerini iyi bilmesi gerekir. Bir lehçenin geçmiş dönemlerinin tanıkları edebî metinlerdir. Çağatay Türkçesinin son dönemine ışık tutan en önemli metinlerden biri de Rahim Baba Meşreb'in eseridir. Meşreb'in eserlerinin incelenmesi dönemin dil özelliklerinin daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir.

Çağatay Türkçesinin son dönemini oluşturan 17-19. yüzyıl arası, bazı araştırmacılara göre Gerileme ve Çöküş Devri (Köprülü, 1945:3), bazıları ise Klasik Sonrası Devri olarak adlandırmaktadır (Eckmann, 1988:21). Bu dönem Hanlıkların iktidar mücadelesine girdikleri, Türkistan birliğinin korunamadığı bir dönemdir. Sanat ve edebiyat çalışmalarının sekteye uğradığı bu dönemde pek çok şair ve yazarlar olmasına rağmen başarılı eserler verememişlerdir. İşte böyle bir siyasi ortamda halk dilinin başarılı bir şekilde kullanımı ve özgün ifade biçimi ile ün kazanan Meşreb, klasik edebiyatın gazel, müstezad, muhammes, murabba, kaside, rubai, tuyuğ, ferd, kıta, terci-i bend gibi pek çok eser vermişlerdir. Meşreb'in eserleri üzerinde çalışan ile ilgilenen Özbek araştırmacıları Botirxon Valixojayev, Abdureşit Abdugafurov, Jelaliddin Yusufiy, Erkin Musurmanovlar birçok eser vermişlerdir. Hatta Meşrebe özgü "meşrebane" üsluptan söz etmektedirler, Meşreb üslubunun özellikleri sade ve samimi olması, vezin ve kafiyelerin halkın canlı diline uygun hâlde düzenlenişi ve gazellerinin lirizmidir. Bu yüzden Meşreb'in eserlerindeki dil ve üslup özelliklerinin incelenmesi ve son dönem Çağatay Türkçesindeki metinlerin araştırılması Türklük bilim için önemli bir eksiği tamamlayacaktır.

2. Meşreb ve Divân'ı

Türkistan bölgesinin Nemengan vilayetinde doğan Rahim Baba Meşreb dini tasavvufi anlamdaki ilk eğitimini doğduğu yer olan Nemengan şehrinde Ahund Molla Bazar'dan almıştır. Tasavvufi bilgileriyle şöhret kazanan Meşreb sonra Nakşibendi şeyhi Hidayetullah Afak Hocanın dergâhında çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Meşreb mahlasını da hocası Afak Hoca vermiştir. Meşreb, ömrünün büyük bir kısmını Türkistan'dan Hindistan'a ve Arap memleketleri

coğrafyasına seyahat ederek değerli mutasavvıflar ile görüş alışverişinde bulunarak geçirmiştir. Meşreb bilim dünyasına birçok eserler kazandırmıştır. Onun “Hac-name Şehid-name”, “Kimya”, “Kitab-i Mebde-ı Nur” adlı eserleri medreselerde kaynak eser olarak okutulmuştur.

Meşreb 1711. yılında Belh valisi Mahmut Katağan’ın emri ile idam edilmiştir. Mezari Belh şehrinde dir. Onun eserleri bugünkü Özbekistan ve Afganistan Türkleri arasında çok okunmakta ve şöhreti hâlâ korunmaktadır.

Özbekistan’da Meşreb Divânı’nın birçok nüshası var olduğu bilinmektedir (Gedik, 2010:43-44). Üzerinde çalışma yapmış olduğumuz nüsha 18. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış Semerkant nüshasıdır. Bu nüsha 16 × 25 cm ebadında, 293 varaktan (586 sayfa) oluşmakta ve her sayfasında 11 satır bulunmaktadır. Sayfa numaraları gösterilmemiştir. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple, olaylar ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Metinde cetveller bulunmamaktadır. Ta’lik yazı ile yazılmış, hareke kullanılmamıştır. Yazma oldukça okunaklıdır. Sayfalardaki ufak tefek siliklikler ve karartılar dışında okumayı güçleştirecek herhangi bir olumsuzlukla karşılaşılmamaktadır. Nüshanın son dört sayfası kayıptır. Söz konusu nüshanın dil özellikleriyle ilgili araştırmalar yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu Divân nüshasının diğer nüshalarına göre daha iyi olduğu görülmektedir. Üzerinde doktora çalışması yaptığımız bu nüsha Semerkant Devlet Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. E. Musurmanov’un şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır.

Semerkant Devlet Üniversitesi kütüphanesinde Meşreb eserlerinin ondan fazla nüshaları mevcuttur (Musurmanov, 2015:28).

Doğu Türkçesinin bugün hangi çağdaş Türk lehçesinden oluştuğu hakkında kesin bir şey söylemek güçtür. Ancak dönem ve saha üzerine yapılacak çalışmalar ve ağız araştırmalardan yola çıkarak lehçelerin grammer özelliklerini ortaya çıkarmak mümkündür. Bu makalede Çağatay Türkçesinin genel dil özellikleri çerçevesinde Meşreb Divânı metni üzerinde tespit ettiğimiz dil özelliklerinden hâl eklerinin kullanılış durumlarını, gramer özelliklerinin kullanımlarını açıklamaya çalışacağız.

Dilin söz varlığının önemli bir parçasını oluşturan isimler; varlıkları, duygu, düşünce ve durumları tek başlarına bildirme özelliğine sahip anlamlı dil birimleridir. Ancak isimlerin söz diziminin bir parçası olabilmeleri için başka kelimelerle ilişki içinde olmaları gerekir. İsimlerin isimlerle (adlara, zamirlere, sıfatlara) fiillerle ve edatlarla kurdukları ilişkiler sırasında içinde buldukları durumlar, *ismin hâlleri* olarak ifade edilir. Her ilişkinin de ifadesi için isim farklı bir hâl gösterir. Bu hâlleri gösteren ekler de *hâl ekleridir* (Ergin, 1990:215). Hâl eklerinin temel işlevi, isimlerle diğer kelimeler arasında çeşitli anlamsal ilişkiler oluşturarak kelime grubu ve cümle denilen söz dizimsel yapıların ortaya çıkmasını sağlamaktır.

Metinde hâl ekleri şu şekilde kullanılmıştır:

Yalın hâli: Yalın hâli Türk lehçelerinde hemen hemen aynı durumlarda görülmektedir. İsmi karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir münasebet etmeyen şekildedir. İsimlerin başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekiller yalın hâlde bulunurlar (Sev, 2001:47). Metinde yalın hâli isimlerde, zamirlerde, sıfatlarda ve başka durumlarda kullanılmaktadır:

<i>rahîm baba koydılar</i>	(12/1)
<i>men anğa rızâdur men</i>	(2a/7)
<i>maḥmūd şâh eşitgil</i>	(11b/3)
<i>yantak otumı yahşıdur</i>	(54b/11)

İlgi hâli eki {+n^{ng}, +n^{ing}, +nI}: İlgi hâli, bir ismin başka bir isimle olan ilgisi olduğunu gösteren hâl ekidir. Günümüz Özbek Türkçesinde ilgi hâl eki +n^{ing} şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu ekin son dönem Çağatay Türkçesi metinlerinde iki şekli +nI ve +n^{ing} kullanılmıştır. Bu hâl ekinin kökeni ve lahçelerdeki oluşumu hakkında birçok araştırmacı farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Räsänene göre ilgi hâl eki günümüz Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Karaçay-Balkar ve Kumık Türkçesinde /+nI/ ilgi hâl eki kullanmıştır (Räsänen, 1957: 132). Talat Tekin'e göre bu ekin Ana Altayca'da /+n/ şeklinde olduğu ve bağlayıcı ünlüyle /+In/ şekline dönüştüğü genellikle kabul edilmiştir (Tekin, 2003:162). Nalbant /+nI/ ilgi hâli ekinin Mahmud Kaşgari'nin Divanü Lugati't-Türk'te sıklıkla karşımıza çıkan +n^{ing} ve +nIg şeklindeki bu ek sonundaki /g/ sesinin erimesi sonucunda ortaya çıktığını belirtir. (2018: 28). Bazı araştırmacılar bu ekin kısaltılmış genitif ek olarak adlandırmışlardır (Eckmann, 1988: 231). Üzerinde çalışma yaptığımız Meşreb Divânı metninde bu ek /+n^{ing} ve /+nI/ şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

Örnek:

meni^{ng} atımnı atam hudäybêrdi koyup êrdi

şâh meşrebni anaları (1b/3)

şafanı üstiğa üzüm (1a/4)

cân-u dil birle seni^{ng} boynu^{ng}da bağlapdur kemer (51b/5)

Görüldüğü gibi metinde ilgi hâl eki görevinde bazen yükleme hâli +ni, +ni eki kullanılması kurallaşmış durumdadır.

Yükleme hâli eki {+nI +nU}: Yükleme hâli ismin geçişli fiillerin doğrudan doğruya tesiri altında olduğunu ifade eden şekildir. Bazı araştırmacılar Özbek Türkçesinde görülen bu eki köken olarak /+n^{ing}/ ekinden geldiğini ve konuşma dilinde yaygın olarak kullanılan ilgi hâl eki sonundaki damak n'sinin düşmesi sonucunda ortaya çıktığını ifade etmişlerdir (Aliyev vd, 1994: 117). Eckmann'a göre bu ek belirtme hâli eki /+nI/ ile aynı olduğu analogi yoluyla /+(I)n/ belirtme hâli eki de ilgi hâli eki işlevinde kullanılabilir (Eckmann, 1988: 57-58). Metinde yükleme hâli eki hem düz hem de yuvarlak durumda kullanılmıştır. Metinde yükleme durumu için isimlerden, zamirlerden ve iyelik eklerinden sonra sıklıkla ekin +ni, +ni, +nu, +nü şekli tespit edilmiştir:

kışını hakkını yêding (1a/8) ya da

elifni dilge cā kılmag^{nı} bi'smi'llâhdın örgendim (18b/4)

dāvūd oğlunu bêrip (105b/8)

közünü yümüp kördü ki (58b/5)

Metinde yükleme hâl eki üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra +n şeklinin kullanıldığı durumlar da görülür:

mu'min uyun bozup zîr ü zeber kıldım bu kün (29a /5)

dilni zengarın açgan âyna rögum kélmedi (44a/1)

kızıl kiyip kırmızı saçbağın salıp (72b/10)

ya da

hamuş picağın her dem anı boynuğa koydum (75b/2)

Yönelme hâli eki {+ge, +ğa, +ke, +ka, +A}: Yönelme hâli ismin kendisine yaklaşma ifade eden fiillere bağlamak için girdiği hâldir. Yaklaşma hâli eki (datif) eski Türkçeden beri kullanılmaktadır (Akar, 2020:223). Çağatay Türkçesinin devamı sayılan Özbek Türkçesinin konuşma ve yazı dilinde yönelme hâli ekinin tüm şekilleri (+ge, +ğa, +ke, +ka, +A) korunmuştur. Metinde yönelme hâli ekinin üç farklı imlâsı ile karşılaşmaktayız. Bunlardan birincisi arkaik olarak kabul ettiğimiz +gA, +kA yapısıdır.

çap kollarıga karasalar (18a/11)

haq yoluğa cānını bērdi (19b/9)

cānā saṅga men zār özüim (33a/4)

her pers mardakka (236b/5)

beşikke (51b/5)

başımga (9a/5) vb.

İkinci kullanımda yönelme hâl ekinin +a, +e şekilleridir. Bazı araştırmacılar bu ekin son dönem Çağatay Türkçesinde yaygın şekilde kullanım alanı bulunmadığını söylemişlerdir (Eckmann, 1988: 66-68). Ama Meşreb Divânı'nın bu nüshasında çoğunlukla 1. tekil şahıs iyelik eklerinden sonra *kaşım+a*, *cānım+a*, *başım+a* şekliyle oluşan kelimelerde kullanılmaktadır. Kanaatimize göre bu ek şekli Oğuzcanın etkisiyle kullanıldığı yönündedir:

tüşdi sevdāyi muḥabbet başıma

‘ār ēter merdüm kēlürğa kaşıma (4a/1)

cānā saṅga men zār özüim (32b/6)

yüz merte cānım kılay men aṅga kurbān (62b/6)

Bazen metinde ince sıradan ünlü taşıyan kelimelere yönelme hâl ekinin kalın sıralı geldiği durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Genellikle kelime sonuna gelen ve uyum sağlayan bu ek yalnızca alıntı kelimelerde değil Türkçe kelimelerde de uyuma uymayan örnekleri karşımıza çıkmaktadır.

elğa 16a/10

kemeğa 184a/9

üstığa 185a/2

sizlerğa 189a/2

Bulunma hâli eki {+dA, +tA}: Bulunma hâli, ismin kendisine bulunma ifade eden fiillere münasebette olduğunu gösteren hâlidir. Fiilin gösterdiği oluş ve kalışın yerini ve zamanını bildirir. Bunlar dışında tarz, durum, miktar, parça gibi fonksiyonları bulunmaktadır. (Sev, 2007:330) Metinde bulunma hâli eki genel olarak kelimeye bitişik yazılmıştır. Ekin ünlüsü için elif (l) kullanılmakla birlikte ince sıradaki bazı örneklerde he (e) ile yazıldığı da görülmektedir:

kanı kavm qarındaşım bu yolda bolsa yoldaşım (28b /8)

dīvāne kēlip eşikde yıglap türüpdür (35b/7)

hüdāperestlerniṅ arasında (63a/7)

ecelim sening ƙolungda (12a/7)

Bunun yanında bazen kalın sıradan olan kelimeler sonunda bulunma hâl ekinin *+ta* şekli kullanılmaktadır.

rūhim ƙaysi tarafta erdi (18a/4)

cān berey vaƙtta (43b/5)

ƙaydın ƙelip ve ƙayda barur sen (99a/11)

Çıkma hâli eki {+dAn, +dIn}: Çıkma hâli kendisinden uzaklaşma ifade eden fiiller münasebetini gösterir. Eraslan ekin kökenini bulunma hâli ekine götürür ve şunları söyler: “+din/ +din, tın/ +tin n ağzına +dan/ +den, tan/ +ten çıkma hâl ekleri “yer” ve “cihet” bildiren isimden isim yapma eki +dın/ +din, +dun/ +dün ile +da/ +de, +ta/ +te bulunma hâl eklerinin karışımından oluşmuştur. Bunun esas sebebi her iki ekin temel fonksiyonlarının “yer” bildirilmesidir (1999:385). Metinde kullanılan bu ekin imlâsı tek şekillidir. Bazı araştırmacılar bu eki ayrılma hâli eki terimi kullanmışlardır. Metinde ister alıntı kelimelerde ister Türkçe kelimelerde çoğunlukla +dIn şeklinde yazılmıştır. Kelimelerde +dAn şekli az sayıda kullanılmıştır.

cayıdın türüp (8a/7)

ƙudādın ƙorƙmadıng mu (1a/7)

sendin (75b/11)

mendin rāzī bolgıl (1b/5)

nimedın peydā bolgansan (52a/3)

üç yıldan béri (80a/9)

barçadan bezār özüm (33a/10)

ƙaydan taparman (85a/7) vb.

Araç hâli {+n, +In}: Araç hâli ismi fiile bir araç olduğunu ifade etmek için kullanılan hâldir. Ergin vasıta hâlini ismi fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiğini ve ismi fiile bağlayan ek olduğunu belirtmiştir (Ergin, 1993: 228). Bazı bilim adamları bu ekin son dönem Çağatay Türkçesi zamanında kullanılmadığını sadece 15. Yüzyıla kadar kullanıldığını söylüyorlar (Aliyev vd., 1994:121). Araç hâl eki metinde +n ekinin kalıplaşmış şeklinin kullanıldığını görüyoruz:

āvāz birlen (88a/7)

ƙudreti birlen yarattı (201b/3)

lutfung bilen (217a/10)

suhan birle (189a/11)

3. Sonuç

Özbekistan ve Afganistan'da Meşreb Divânı'nın birçok nüshası olduğu bilinmektedir. Meşreb eserleri halk diline yakın bir dilde yazıldığı ve her yerde okunduğu için nüshalarının ayrı ayrı özellikleri vardır. Semerkant nüshasının genel yazım özelliklerine bakıldığında Arapça ve Farsça kelimeler aslına uygun tarzda yazıldığı görülmektedir. Metinde ek uyumsuzluğu ileri

düzyededir. Meşreb Divânı'nın elimizdeki bu nüshası Son dönem Çağatay Türkçesinin özelliklerini yansıtmakla birlikte Oğuz, Kıpçak ve Karluk Türkçelerinden de izler taşımaktadır.

Metnin genel yazım özelliklerine bakıldığı zaman Arapça ve Farsça kelimeler aslına uygun tarzda yazıldığı görülmektedir. Divânın yazıldığı dönemde ağız özellikleri, yazılı eserlerde kendini göstermeye başlamıştır. Bu yüzden Divân metninde farklı gramer yapılarla karşılaşılır.

Eserde kullanılan hâl ekleri ile Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinin hâl ekleri örtüşmektedir. Metinde dikkat çeken dil özelliklerinin başında ilgi, yükleme ve belirtme hâl ekleri gelir. Çağatay Türkçesinin özelliği şudur ki bir hâl ekinin başka bir hâl eki yerine kullanıldığı durumlarla karşılaşmak mümkündür. İlgi hâl ekinin bazı hâllerde düzlük yuvarlaklık uyumuna uyduğu bazı hâllerde uymadığı görülmektedir. Eserde bu ek $+n\widehat{In}g$, ve $+nI$ şekillerinde kullanılması eserin halk ağzına yakın bir dilde yazıldığını göstermektedir. G.Abdurahmanov, Ş.Şaabdurahmanovlar tarafından ortaya konulan günümüzde yaygın olarak kullanılan Özbek Türkçesindeki $+ni$ (tushum kelishigi) eki ilgi hâli ekinin $+ning$ (qaratqich kelishigi) sonundaki damak n'sinin düşmesi sonucunda ortaya çıktığı yönündeki bakış açısı yanlıştır. Çünkü günümüz Özbek Türkçesindeki damak n'sinin korunduğu ilgi hâl eki ($+ni\eta$) hâlâ yaşamaktadır.

Yükleme hâli eki hem düz hem de yuvarlak durumda kullanılmıştır. Yükleme hâli isimlerden, zamirlerden ve iyelik eklerinden sonra sıklıkla ekin $+ni$, $+ni$, $+nu$, $+nü$ şeklinde gelmektedir. Metinde belirtme hâl eki farklı bir şekilde kullanılmıştır. Zamirlerin edatlarla kullanımında ilgi yerine belirtme hâl ekinin kullanıldığı durumlar da söz konusudur. İyelik ekinden sonra kullanılan $+n$ belirtme hâl eki yükleme hâl eki işleviyle kullanılmıştır. İlgi çeken eklerden biri de yönelme hâli ekidir. Metinde bu ekin çeşitli fonetik varyantları: $+ge$, $+ga$ $+ke$ $+ka$ $+A$ yazıldığını görüyoruz. Bulunma hâl eki $+da$, $+ta$ şeklinde, çıkma hâli eki çoğunlukla $-dIn$ şeklinde kullanılmıştır. Bu gramer farklılıklar metnin canlı halk diline yakın bir dilde yazıldığını göstermektedir. Sonuç olarak Meşreb Divânı'nın nüshalarının Türkoloji alanında Çağatay Türkçesinin özellikleri hakkında değerli bilgiler vermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Abdurahmonov, G'. Shukurov, Sh. Aliyev, A. (2008). *O'zbek Tilining Tarixiy Grammatikasi*. Toshkent: O'zbekistan.

Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Akar, A. (2020). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Aliyev, A., Sodiqov Q. (1994). *O'zbek Adabiy Tili Tarixidan*. Toshkent: O'zbekistan.

Buran, A. (1996). *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Dīvān-i Meşreb Semerkant nüshası. Semerkant Devlet Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. E.Musurmanov'un şahsi kütüphanesi.

Diyanov, K. (2005). Baytursunov'un 125. Yıl Dönümüne Armağan Kırgız Dili ve Akmat Baytursunov. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Y. V, Sayı 2.

Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı* (çev. Günay Karaağaç). İstanbul: Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Eraslan, K. (1999). Çıkma Hâli (Ablativ) Ekinin Oluşumu. *3.Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. Bilimsel Bildiriler. Ankara.

Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Iina, V. (1900). *Divân-i Meşreb* (Taşbaskı). Taşkent: Tıpkıbasım nüshası.

Mustafa, A. (2014). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Musurmanov, E. (2015). *Rahim Baba Maşrab Haqida Yangi Ma'lumotlar*. Semerkant: Semerkant Devlet Üniversitesi neşriyatı.

Nalbant, M. V. (2018), Çağatay Türkçesinde Görülen {+nı} İlgili Hâli Ekinin Kökeni Üzerine. *Türkbilig Dergisi*. S. 36.

Räsänen, M. (1957). *Materialien Zur Morphologie Der Türkischen Sprachen*. Helsinki.

Sev, G. (2007). *Tarihi Türk Lahcelerinde Hâl Ekleri*. Ankara: TDK yayınları.

Türk, V. (2014). *Türkçe Yazılar*. Ankara: Kurgan Edebiyat.

Yusufcan, B. Z. (1910). *Kitâb-ı Mebde-i Nûr*. Taşkent (Taşbaskı).

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.